

Remissyttrande över Ett investeringsprogram för kultur (SOU 2026:31)

Sammanfattning

Sveriges hembygdsförbund, SHF anser att en stark och långsiktig offentlig finansiering är grundläggande för ett levande kulturliv och för att kulturarvet ska kunna bevaras, användas och utvecklas. Det offentliga har ett långsiktigt ansvar för att skapa förutsättningar för kultur i hela landet och för kulturverksamhet och kulturarv som inte kan finansieras på marknads eller privata givares villkor.

Mot denna utgångspunkt ser SHF positivt på möjligheterna att genom ett investeringsprogram mobilisera ytterligare resurser till kulturområdet. De finansieringsformer som föreslås i betänkandet bör ses som komplement till, och inte ersättning för, befintlig offentlig finansiering och offentligt ansvarstagande.

SHF anser samtidigt att utredningens perspektiv på breddad finansiering behöver kompletteras med ett bredare perspektiv på resursmobilisering. Det ideella kulturlivet har lång erfarenhet av att kombinera medlemsfinansiering, egna intäkter, mindre gåvor och insamlingar, samverkan med näringslivet och omfattande ideella arbetsinsatser. Offentliga insatser kan få stor effekt om de utformas för att förstärka denna mobilisering.

SHF tillstyrker förslaget att kultur ska omfattas av systemet för skattereduktion för gåvor. Förbundet konstaterar samtidigt att de administrativa kraven på godkända gåvomottagare innebär att reformen sannolikt får begränsad betydelse för många mindre ideella kulturorganisationer.

Förbundet är positivt till att olika former av offentlig matchning av privat finansiering prövas och ser särskilt goda möjligheter med matchad gräsrotsfinansiering. En sådan modell har bättre förutsättningar att ta till vara lokalt engagemang och nå mindre kulturaktörer och lokalt förankrade kulturprojekt än system som förutsätter stora enskilda donationer.

SHF anser vidare att investeringsprogrammet behöver omfatta långsiktig vård, förvaltning, användning och tillgängliggörande av redan uppbyggda kulturvärden. Detta gäller såväl kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer som föremåls-, arkiv-, bild- och andra samlingar.

Sveriges hembygdsförbund och hembygdsrörelsen

SHF är riksorganisation för en rikstäckande folkrörelse som både förvaltar kulturarv och bedriver en omfattande publik kulturverksamhet. Hembygdsrörelsen omfattar omkring 2 000 föreningar och 360 000 medlemskap och finns representerad i hela landet.

Föreningarna förvaltar ett omfattande kulturarv med omkring 11 000 byggnader och cirka fem miljoner föremål samt stora arkiv-, bild- och andra samlingar. Samtidigt är hembygdsrörelsen en betydande producent och förmedlare av kultur. Föreningarna genomför årligen omkring 30 000 publika aktiviteter som sammantaget når flera miljoner besökare. Verksamheten bärs i stor utsträckning av ideellt engagemang, motsvarande omkring 3,2 miljoner arbetstimmar per år.

Hembygdsrörelsens kulturpolitiska betydelse ligger således både i förvaltningen av kulturarvet och i att detta kulturarv används och utvecklas genom en omfattande publik verksamhet. **SHF lämnar därför synpunkter på betänkandet både utifrån det ideella kulturlivets förutsättningar och utifrån behovet av långsiktig förvaltning av kulturarvet.**

7.1 Ta fram ett investeringsprogram för kultur

SHF tillstyrker inriktningen att genom ett investeringsprogram tillföra kulturområdet ytterligare resurser.

Ett investeringsprogram kan bidra till att mobilisera nya resurser och skapa bättre förutsättningar för kulturverksamhet och kulturarv. Förbundet vill samtidigt understryka att privat finansiering inte kan ersätta ett långsiktigt offentligt ansvar för kulturen.

Möjligheten att attrahera privata medel varierar kraftigt mellan olika verksamheter, kulturformer, organisationer och delar av landet. Kulturverksamheter med stor samhällelig och kulturpolitisk betydelse behöver inte vara de verksamheter som har bäst förutsättningar att attrahera sponsorer eller privata givare. De finansieringsformer som föreslås i betänkandet bör därför utformas som komplement till den offentliga finansieringen och får inte bli grund för minskade offentliga åtaganden.

Från finansiering till resursmobilisering

Utredningen definierar breddad finansiering som ny privat finansiering till huvudsakligen offentligt finansierad verksamhet. För stora delar av det ideella kulturlivet ser förutsättningarna annorlunda ut.

Hembygdsrörelsen har sedan sin framväxt byggt sin verksamhet på lokal mobilisering av människor och resurser. Medlemsavgifter, egna intäkter, gåvor och insamlingar samt samverkan med lokalt näringsliv har kombinerats med omfattande ideella arbetsinsatser. Denna finansierings- och verksamhetsmodell etablerades långt innan dagens offentliga kulturpolitik och offentliga stödssystem utvecklades.

För många hembygdsföreningar utgör offentliga bidrag fortfarande en begränsad del av verksamhetens samlade resurser. Kommunala föreningsbidrag kan vara blygsamma eller helt saknas. Även möjligheterna till offentligt stöd för vård och förvaltning av det kulturarv som föreningarna ansvarar för är begränsade.

SHF anser därför att perspektivet på breddad finansiering bör kompletteras med ett bredare perspektiv på **resursmobilisering**. Inom det ideella kulturlivet skapas verksamhet inte enbart genom ekonomisk finansiering. Pengar kombineras med ideellt arbete, kunskap, lokala nätverk och andra resurser.

Det ideella arbetet är en särskilt betydelsefull del av denna mobilisering. Hembygdsrörelsens omkring 3,2 miljoner ideella arbetstimmar årligen illustrerar omfattningen. Även medlemsavgifter, mindre

gåvor och lokala insamlingar samt samverkan med företag och andra lokala aktörer bidrar till att verksamhet och kulturarv kan upprätthållas.

Hembygdsrörelsens förmåga till egen resursmobilisering kommer också till uttryck genom en omfattande medlemsfinansiering. Genom den nationella organiseringen har dessa och andra egna resurser kunnat användas för att bygga upp gemensamma lösningar för kulturarvet. SHF har bland annat utvecklat den digitala plattformen Hembygdsportalen för förvaltning och tillgängliggörande av föreningarnas kulturarv och genom Hembygdsförsäkringen skapat ett gemensamt försäkringsskydd för föreningarnas verksamhet och kulturhistoriska tillgångar. Sådana gemensamma lösningar illustrerar hur ideella och privata resurser kan organiseras och få större verkan genom samverkan.

Ett investeringsprogram för kultur bör därför inte enbart bedömas efter hur mycket nytt privat kapital som kan tillföras kulturområdet. Det bör också utformas så att offentliga insatser kan förstärka den privata och ideella resursmobilisering som redan sker. Relativt begränsade offentliga insatser kan därigenom få betydande effekt när de kombineras med lokalt engagemang, ideellt arbete och privata resurser.

För hembygdsrörelsen handlar breddad finansiering således inte främst om en övergång från offentlig till privat finansiering. Det handlar om att vidareutveckla ett sedan länge etablerat samspel mellan ideella, privata och offentliga resurser.

Investeringar behöver även säkra och utveckla kulturarv

SHF anser att investeringsprogrammet även behöver omfatta investeringar i långsiktig förvaltning av befintliga kulturvärden.

Förbundet delar Svenska byggnadsvårdsföreningens synpunkt att investeringar i kultur också behöver beakta förvaltningen av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. SHF vill bredda detta perspektiv till att även omfatta föremåls-, arkiv-, bild- och andra kulturhistoriska samlingar.

Kulturvärden som har byggts upp och bevarats under lång tid kräver kontinuerlig vård, underhåll, dokumentation, säkerhet och ändamålsenlig förvaltning. Att säkerställa dessa värden för framtiden är i sig en investering.

Kulturarv består inte enbart av byggnader, föremål och andra materiella lämningar. Till kulturarvet hör också den kunskap och de färdigheter som är knutna till hur miljöer, byggnader och föremål har skapats, brukats och vårdats. Sådan kunskap bevaras inte enbart genom dokumentation utan också genom att den används, praktiseras och förs vidare mellan människor. För hembygdsrörelsen är sambandet mellan materiellt kulturarv, kunskap och praktik centralt. Ett investeringsprogram bör därför kunna skapa långsiktiga förutsättningar för att sådana kunskaper och färdigheter upprätthålls, utvecklas och förs vidare.

Investeringsperspektivet bör samtidigt inte begränsas till tidsbegränsade projekt. Långsiktig förvaltning av kulturvärden förutsätter kontinuitet i vård, underhåll och användning. För hembygdsrörelsen är frågan påtaglig. Omkring 2 000 ideellt drivna föreningar förvaltar tillsammans

cirka 11 000 byggnader och mycket omfattande kulturhistoriska samlingar. En stor del av detta ansvar bärs genom föreningarnas egna resurser och ideella arbete. Det statliga bidraget till kulturmiljövård omfattar även kulturmiljöer av regional och lokal betydelse. I praktiken är dock tillgängliga medel så begränsade i förhållande till behoven att sådana miljöer har små möjligheter att få del av stödet. För hembygdsrörelsen innebär detta att en stor del av ansvaret för vård och förvaltning av byggnader och kulturmiljöer bärs genom föreningarnas egna resurser och ideella arbete.

Förvaltningen av kulturvärden bör samtidigt inte betraktas som skild från det levande kulturlivet. Hembygdsföreningarnas byggnader, miljöer och samlingar används som resurser för utställningar, programverksamhet, kunskapsförmedling och andra publika aktiviteter. De omkring 30 000 publika aktiviteter som föreningarna genomför årligen bidrar till ett brett och geografiskt spritt kulturutbud.

Investeringar i långsiktig vård, förvaltning, användning och tillgängliggörande av befintliga kulturvärden bör därför kunna ingå bland de prioriterade områdena inom ett investeringsprogram för kultur. Ett sådant instrument skulle också kunna förstärka de privata och ideella resurser som redan mobiliseras för kulturmiljöer som har begränsade möjligheter att få del av befintliga offentliga stöd.

7.2.1 Kultur som ändamål för gåvor som kan ge skattereduktion

SHF tillstyrker förslaget att kultur ska omfattas av systemet för skattereduktion för gåvor men anser att de administrativa trösklarna för mindre ideella organisationer behöver uppmärksammas i den fortsatta beredningen.

Det är principiellt positivt att kultur kan omfattas av samma möjlighet till skattereduktion för gåvor som andra allmännyttiga ändamål. Reformen kan skapa nya möjligheter till privat finansiering av kulturverksamhet och kulturarv.

Förutsättningarna att använda systemet skiljer sig emellertid väsentligt mellan olika kulturorganisationer. För att en organisation ska kunna godkännas som gåvomottagare ställs krav på bland annat redovisning och revision. För många mindre ideella kulturorganisationer innebär detta en betydande administrativ och ekonomisk tröskel.

Hembygdsföreningar och andra lokala ideella kulturföreningar har normalt förtroendevalda revisorer och begränsade administrativa resurser. Kostnaderna och administrationen för att uppfylla villkoren måste därför ställas mot de gåvobelopp som en mindre organisation realistiskt kan förväntas ta emot.

För en stor del av hembygdsrörelsens omkring 2 000 föreningar kommer skattereduktionen därför sannolikt inte att bli ett praktiskt tillgängligt finansieringsinstrument, även om föreningarnas verksamhet i övrigt omfattas av reformens syfte.

SHF anser därför att regeringen i den fortsatta beredningen bör överväga hur mindre ideella kulturorganisationer kan ges reella möjligheter att omfattas av reformen utan oproportionerliga administrativa kostnader.

7.3 Skapa nya incitament genom matchning

SHF är positivt till att olika former av offentlig matchning prövas men anser att systemen behöver utformas så att organisationers storlek och tillgång till professionella resurser inte blir avgörande för möjligheten att delta.

Förutsättningarna att attrahera privat kapital varierar kraftigt mellan olika delar av kulturlivet. Organisationer med professionell insamlingsverksamhet, stora publikunderlag eller nätverk av kapitalstarka givare har andra möjligheter än små lokala kulturorganisationer.

Offentlig matchning bör därför inte enbart premiera storleken på det privata kapital som en organisation lyckas attrahera. Förmågan att mobilisera många människor kring mindre bidrag och lokalt engagemang bör också kunna ligga till grund för offentlig matchning.

För det ideella kulturlivet är detta en viktig skillnad. En förening som mobiliserar många människor, ett stort antal ideella arbetstimmar, mindre gåvor och stöd från lokala företag kan sammantaget skapa betydande kulturvärden även om det monetära kapital som mobiliseras är begränsat.

7.3.1 Insamlingskampanjer för stora satsningar

SHF tillstyrker att modellen prövas men konstaterar att den har begränsad relevans för en stor del av det ideella kulturlivet.

Särskilda insamlingskampanjer kan möjliggöra betydelsefulla kultursatsningar. En modell som tar sikte på stora satsningar av nationell betydelse kommer samtidigt främst att vara relevant för större kulturinstitutioner och andra aktörer med kapacitet att bedriva omfattande insamlingsarbete.

Det är viktigt att offentliga matchningsmedel inte koncentreras till de organisationer som redan har bäst förutsättningar att attrahera privat kapital. Vid utvärderingen av investeringsprogrammet bör därför särskilt analyseras hur resurserna fördelas mellan stora och små kulturaktörer samt mellan olika delar av landet.

7.3.2 Matchad gräsrotsfinansiering

SHF tillstyrker förslaget att offentlig matchning av gräsrotsfinansiering prövas.

Förbundet bedömer att detta är den föreslagna matchningsform som har bäst förutsättningar att nå det lokala och ideella kulturlivet.

Många lokala kulturprojekt har stark lokal förankring men begränsade möjligheter att attrahera enskilda stora givare. Möjligheten att i stället mobilisera många människor kring mindre ekonomiska bidrag ligger nära hur många ideella föreningar redan finansierar och genomför projekt.

För hembygdsrörelsen kan modellen exempelvis vara relevant för byggnadsvård, vård och tillgängliggörande av samlingar, dokumentations- och digitaliseringsprojekt, utställningar och annan lokal kulturverksamhet.

Gräsrotsfinansiering bör i detta sammanhang ses som mer än en finansieringsmetod. En lokal insamling kan också mobilisera engagemang, delaktighet och ansvarstagande kring ett gemensamt kulturprojekt. Den kan engagera medlemmar, enskilda givare, lokala företag och andra aktörer kring samma ändamål.

Offentlig matchning kan därigenom förstärka en finansierings- och mobiliseringskultur som redan finns. Lokalt engagemang och lokala privata resurser kan utlösa ytterligare offentliga resurser och på så sätt göra fler projekt möjliga.

För att modellen verkligen ska fungera som gräsrotsfinansiering bör den i så stor utsträckning som möjligt utgå från initiativ som formuleras lokalt. Alltför snäva på förhand fastställda prioriteringar riskerar att begränsa möjligheten att fånga upp den resursmobilisering som redan sker i lokalsamhället.

Försöksverksamheten bör utformas så att även små ideella organisationer kan delta. Ansökningsförfarande, redovisning och övriga administrativa krav behöver stå i proportion till projektens storlek. Systemet bör också följas upp utifrån geografisk spridning och vilka typer och storlekar av kulturorganisationer som faktiskt får del av stödet.

7.3.3 Ett semiautomatiskt system

SHF tillstyrker att modellen provas men konstaterar att den har begränsad relevans för en stor del av det ideella kulturlivet.

De föreslagna beloppsnivåerna, där privata gåvor på mellan en och tio miljoner kronor kan förstärkas med offentliga medel, innebär att modellen huvudsakligen kommer att vara tillgänglig för större kulturaktörer och organisationer med möjlighet att attrahera kapitalstarka givare.

Vid utvärderingen av investeringsprogrammet bör därför särskilt analyseras hur resurserna fördelas mellan stora och små kulturaktörer samt mellan olika delar av landet.

Avslutande synpunkter

SHF ser positivt på möjligheten att genom ett investeringsprogram tillföra kulturområdet nya resurser. För att programmet ska få bred räckvidd behöver det samtidigt utformas så att även mindre och lokalt förankrade kulturaktörer kan ta del av insatserna.

För det ideella kulturlivet bör perspektivet på breddad finansiering kompletteras med ett perspektiv på resursmobilisering, där ideellt arbete, lokalt engagemang och andra resurser räknas in. Programmet bör också kunna bidra till långsiktig vård, förvaltning, användning och tillgängliggörande av befintliga kulturvärden.

De nya finansieringsformerna bör vara ett komplement till, och inte en ersättning för, ett långsiktigt offentligt ansvar för kulturen.

För Sveriges Hembygdsförbund

Jan Nordwall
Generalsekreterare